

“Het doel der opvoeding is: elk kind te helpen worden wat het is”. Kees Boeke

Basisonderwijs

Kees Boekelaan 10 3723 BA Bilthoven
Directeur: Anne-Mieke Bulters
T 030 228 28 42
werkplaatsbo@wpkeesboeke.nl
www.wpkeesboeke.nl

Voortgezet onderwijs

Kees Boekelaan 12 3723 BA Bilthoven
Rector-bestuurder: Jeroen Croes
T 030 228 28 41
werkplaatsvo@wpkeesboeke.nl
www.wpkeesboeke.nl

“Dit wordt ons
niet ontnomen:
lezen en
ademloos het
blad omslaan,
ver van de
dagelijksheid
vandaan.”

wp
krant

jaargang 39 | nummer 44 | juni 2023

Basisonderwijs

Het Kees Boeke(n)bos
Sophie Pluim

Algemeen

Paul Koning, kind van De Werkplaats
Werk dan mee in De Werkplaats

Voortgezet onderwijs

De verbeelding brengt je overal
Boek voor Nederlands

Redactioneel zomer 2023

Als je alle berichten over de taalvaardigheid van onze jeugd de afgelopen tijd een beetje gevolgd hebt, kun je je bijna niet voorstellen dat er ook nog dingen wél goed gaan. En toch is dat zo. Hoog tijd dus voor een positievere benadering van de taalbeleving van scholieren.

Op het BO besloten medewerkers, ouders en werkers de handen ineen te slaan voor een totale make-over van de bibliotheek. Dat deze nu al een enorm succes genoemd mag worden, lees je

in deze WP-Krant vanuit verschillende perspectieven.

Vanuit het VO komen verschillende medewerkers Nederlands aan het woord over de wijze waarop zij het lees- en schrijfplezier op school én daarbuiten vergroten. Tot slot: als lezer van deze krant kun je zelf ook je steentje bijdragen. Hoe? Gewoon, door heel veel plezier te hebben tijdens het lezen!

Berend Ike

Inhoud

- 3 Lezen is leuk
- 4 Het Kees Boeke(n)bos
- 6 Werkers aan het Woord
- 8 Signeursessie
- 9 Leesplezier
- 12 Sophie Pluim
- 14 Paul Koning, kind van De Werkplaats
- 18 Werk dan mee in De Werkplaats
- 20 In herinnering: Berend Teunissen
- 21 Levenslesjes voor het slapen gaan
- 22 De verbeelding brengt je overal
- 25 Boek voor Nederlands
- 28 Creatief schrijven/Creative Writing
- 30 Poëzieproject klas 1
- 32 De oud-werker: Boban Braspenning
- 34 Appels van onze boom

Colofon

Redactie

Anne-Mieke Bulters, Maarten Elenbaas,
Marijn Backer en Jeroen Croes
Eindredactie: Berend Jan Ike

Ontwerp

Mireille Geijsen/Evelyne Brehm

Drukwerk

Drukkerij ESED

Middenfoto's

Willem Mes

Foto cover

Sascha Groen

Foto's zonder bronvermelding

Willem Mes

Lezen is leuk

Lezen is leuk, ik weet niet beter. Ik heb het geluk gehad om op te groeien in een omgeving met boeken. Mijn moeder werkte in de bibliotheek en ik mocht zoveel boeken lenen als ik wilde en dat deed ik dan ook. Ik hield ervan om te verdwijnen in boeken en te fantaseren over andere werelden.

Ik hou er nog steeds van om te verdwijnen in een boek, maar dat lukt me vaak alleen nog tijdens de vakanties. Op andere dagen is het te druk in mijn hoofd.

We zien het terug bij onze werkers en medewerkers. Er wordt minder gelezen. We zien het terug in de resultaten. De minister maant ons om meer aandacht te besteden aan het lezen. Hij heeft gelijk. Maar hoe dan? Iedereen heeft het immers druk. Is het tij te keren? We zijn op onderzoek uitgegaan.

Bibi Dumon Tak, een fantastische kinderboekenschrijfster, hield er de Albert Verweijlezing over. Ze gooit de knuppel in het hoenderhok en verwijt ons dat we met methodes als Veilig Leren Lezen het avontuur uit het lezen halen. De teksten zijn saai en prikkelen de fantasie niet. Hetzelfde geldt voor het stimuleren van de kinderen om snel te lezen. Is dat belangrijk, vraagt ze zich af? Is het niet veel belangrijker om de kinderen te leren dat ze zorgvuldig leren lezen, zodat ze de teksten begrijpen?

Zelf vinden we de lessen begrijpend lezen ook saai. We zijn ze gaan vervangen door rijke teksten uit kinderboeken. En wat blijkt: de kinderen gaan áán. Ze lezen *Terra Ultima* van Raoul Deleo. Ze lenen het boek uit de bibliotheek of schaffen het aan.

Twee medewerkers worden opgeleid tot leescoördinator en inspireren het hele team met hun inzichten. Het werkt stimulerend voor de werkers als je tijdens het vrij lezen van de kinderen zelf ook leest, leuke boeken op tafel legt of zelf voorleest, zeggen ze. En het werkt! Zij hebben samen met een aantal vrijwilligers onze mediathek verbouwd en omgedoopt tot een heus (Kees) Boeke(n)bos! De inrichting is aansprekend, de boeken zijn actueler en er is een leeshoek voor de kinderen. We hebben Bibi Dumon Tak gevraagd de bibliotheek te openen en dat deed ze met verve. Ze bekeek de ruggen van de boeken en zag veel werk van hedendaagse schrijvers. Gelukkig, zei ze, want we vergroten het leesplezier van kinderen ook door ze over hedendaagse thema's te laten lezen, bijvoorbeeld over vluchtelingen of gender. Daar lees je niet over in *Alleen op de wereld* of in de boeken van Cissy van Marxveld.

Bibi deed een quiz met ons: ze gaf een titel of een schrijver van nu en wij moesten aangeven of we die kenden. We scoorden iets hoger dan een lerarenteam uit Nijmegen, maar nog steeds onvoldoende in haar ogen. En ze had gelijk. We hebben, aangespoord door haar, een literatuercirkel opgezet met medewerkers. Zij lezen nu actuele boeken en bespreken deze. Wij gaan áán en de werkers volgen vanzelf.

Lezen is leuk.

Anne-Mieke Bulters
Directeur basisonderwijs

“We hebben Bibi Dumon Tak gevraagd de bibliotheek te openen en dat deed ze met verve.”

Bibi Dumon Tak overhandigt een gesigneerd exemplaar van haar dichtbundel *Laat een boodschap achter in het zand* (winnaar *Zilveren Griffel* 2019) aan Anne-Mieke, bij de opening van de vernieuwde bibliotheek. Foto: Marieke Hulshedge

De vernieuwde bibliotheek: Het Kees Boeke(n)bos

De bibliotheek heeft op De Werkplaats een lange geschiedenis. Al decennia is er op school een plek waar de werkers boeken kunnen lenen. De ruimte is regelmatig gewijzigd en bevindt ze inmiddels al jaren op de eerste verdieping van het kleutergebouw. Hierbij is altijd veel hulp geweest van vrijwilligers. Zo heeft Els de Bouter jarenlang de bibliotheek beheerd en vrij snel nadat zij daarmee stopte heeft Ellen Zuiderland dit overgenomen. Samen met Ellen zijn er steeds meer vrijwilligers bij gekomen die kwamen helpen. Veelal ouders met kinderen op school, maar ook een grote groep ouders wier kinderen al lang weg zijn bij de basisschool. Afgelopen zomer heeft Ellen aangegeven er na ongeloflijk veel jaren mee te stoppen. Vanaf dat moment zijn Monique Osseweijer (medewerker

5/6) en ik (Maarten Elenbaas, medewerker 7/8) meer betrokken geraakt bij de mediatheek.

Een aantal van de taken die Ellen deed zijn wij gaan overnemen en andere zaken werden overgedragen aan vrijwilligers. Met elkaar zijn we ook opnieuw gaan kijken naar de inrichting van de bibliotheek. Voldeed die nog steeds aan alle eisen? Uiteindelijk hebben we ervoor gekozen om de ruimte flink aan te passen.

Er waren een aantal uitgangspunten die daarbij voor ons belangrijk waren. Allereerst wilden we - zoals je dat ook vaak ziet in boekwinkels en openbare bibliotheken - dat het meer een ruimte werd waar je ook kunt zitten om een boek

te lezen of om te werken. We wilden dus graag veel zitplekken. Hiervoor hebben we een gezellige leeshoek gemaakt en gezorgd voor meerdere zachte stoelen en een aantal zitzakken. Ook staat er nu een grote tafel waar werkers aan kunnen werken.

Een ander uitgangspunt was dat we kritisch wilden kijken naar de collectie. Die was in de loop der jaren best groot geworden. Maar werden al deze boeken nog wel uitgeleend? Boek voor boek zijn we hiernaar gaan kijken. We maakten weloverwogen keuzes, zowel bij het wegdoen van oude boeken als het aanschaffen van nieuwe. We keken ook naar de mogelijkheden het aantal boeken omlaag te brengen. Soms kan een té grote collectie ook overweldigend

“Sascha Groen is druk bezig geweest om een eigen huisstijl te maken, waar we erg blij mee zijn!”

Foto's: Sascha Groen

“Hiervoor hebben we een gezellige leeshoek gemaakt en gezorgd voor meerdere zachte stoelen en een aantal zitzakken.”

zijn en het moeilijk maken om het juiste boek te vinden.

Ten slotte wilden we dat de bibliotheek ook een plek zou worden waar actief boeken worden gepromoot. Hierbij hebben we inmiddels hulp van Sascha Groen (ouder van Luci en Niva). Zij is druk bezig geweest om een eigen huisstijl te maken, waar we erg blij mee zijn! Verder zorgt zij voor verschillende thematafels, posters met daarop de nieuwe boeken, kaarten met boekentips van werkers, nieuwe uitleenpassen, onze eigen Boeke(n)post en nog veel meer.

Kinderboekenschrijfster Bibi Dumon Tak zou al een lezing komen geven tijdens een studiedag en aan haar hebben we gevraagd om met de medewerkers de bibliotheek te heropenen. Zij sprak hierbij over hoe elk boek een nieuwe wereld bevat die werkers en medewerkers

kunnen gaan ontdekken. En dat gebeurt gelukkig ook nog steeds. Nu, een paar maanden na de verbouwingen, worden de leesplekken goed gebruikt en zien we dat er ook veel meer verschillende boeken worden gelezen.

Tot slot nog dat woord: is het nou mediatheek of bibliotheek? Heel lang is bij ons op school het woord mediatheek de standaard geweest. Dat woord dekt eigenlijk de lading niet meer goed; we hebben immers alleen boeken in de uitleen en geen andere media. Het woord bibliotheek is dus veel passender. We hebben er ook voor gekozen om onze bibliotheek nog een officiële naam te geven, geheel in de lijn van onze huisstijl en oprichter: het Boeke(n)bos.

Maarten Elenbaas
Medewerker 7/8 en mede-coördinator
Kees Boeke(n)bos

bo

Werkers aan het Woord

In deze editie van Werkers aan het Woord laten we twee boekentips zien van werkers, zoals ze ook te vinden zijn in de vernieuwde bibliotheek. Daarnaast delen we hier twee gedichten: het gedicht dat Imre de Jager (groep 8) speciaal schreef voor de bibliotheek én het gedicht dat Satayesh Wafa (groep 8) tijdens de poëzieweek schreef rondom het thema 'vriendschap'.

Vriendschap
 Altijd als je naar my staart dan lach je meteen.
 Maar als jij valt dan lach ik altijd.
 Ga je voetballen dan lach je meer.
 Maar als je huilt dan ben ik er weer

Gedicht van Satayesh Wafa

De vergeten tuin Sandra J. Paul

Alaë, groep 6:

"Het is spannend en ik ben iemand die niet van lezen houdt en door dit boek vind ik lezen wel een stuk leuker.
Het gaat over 5 kinderen in een heksenkring en de kans om eeuwig te leven."

**SPANNEND - AVONTUURLIJK -
HEEL LEUK**

Tip!

Tip!

De Grijsze Jager, het beleg van Macindaw John Flanagan

Alexander, groep 7:

"Ieder boek van De Grijsze Jager is leuk. Er zijn veel boeken van, begin bij boek 1. Hij heeft geen plaatjes, dus je kan lekker veel lezen. Het gaat over Will, een kind die wordt uitgekozen, door de Grijsze jager. Ik hou niet zo van lezen, maar van De Grijsze Jager wel!!"

**SPANNEND - AVONTUURLIJK -
VROEGER - FANTASIE**

Tip!

Leren lezen

Letter voor letter leer ik het
We noemen het een alfabet

En een paar letters achter elkaar
Dat wordt een woord, zomaar

Meerdere woorden
Op de goede volgorde

Dat is een zin
En die lees je helemaal vanaf het begin

Al die zinnen bij elkaar is een verhaal
Dat is het mooie van taal

Ik kon helaas nog niet zo goed lezen
Alle andere kinderen wel dat hebben ze al bewezen

Juf heeft het mij geleerd
En nu kan ik het dat heb ik de klas bewezen

Het is waar ik kan eindelijk lezen

Geschreven door Imre, groep 8

Signeersessie

Op 17 mei was kinderboekenschrijver Pieter Koolwijk in boekwinkel Broese in Utrecht. Hij is vooral bekend van zijn boeken *Gozert* (winnaar Gouden Griffel 2020) en het vervolg, *Luna*. Vorige week verscheen *Missie afbreken*, het derde en laatste deel

van de trilogie. Met een groepje fans (werkers, ouders en een medewerker) zijn we naar Broese gegaan voor handtekeningen en een groepsfoto. Het was erg leuk om Koolwijk enthousiast over zijn boeken te horen vertellen. We gaan nu snel allemaal aan deel drie beginnen!

“Met een groepje fans (werkers, ouders en een medewerker) zijn we naar Broese gegaan voor handtekeningen en een groepsfoto.”

Werkers Fedde, Inoué, Philo, Rivka, Rosa, Isabelle, Vera en Line mogen op de foto met hun held, schrijver Pieter Koolwijk

Leesplezier: van *moeten* lezen naar *willen* lezen

De afgelopen jaren is er landelijk veel aandacht voor taalonderwijs. Krantenkoppen als ‘het dalende leesniveau is een symptoom van de onderwijs-crisis’ of ‘leesvaardigheid en leesplezier Nederlandse scholieren afgenomen’ komen regelmatig voorbij. Minister Wiersma heeft een masterplan opgesteld om de basisvaardigheden op scholen te verbeteren. Al deze zorgen zijn aanleiding geweest om bij ons op school ook kritisch naar onszelf te kijken; wat is onze visie op taalonderwijs en hoe geven we daar vorm aan? Voordat we iets vertellen over het proces waarin we zitten, is het goed om een paar dingen helder uit te leggen. Een kort technisch verhaal, maar het is belangrijk om een paar begrippen die nog wel eens door elkaar worden gebruikt duidelijk te hebben.

We hebben het bij taalonderwijs over de vier domeinen die onder dat begrip vallen, te weten *lezen*, *schrijven*, *spre-*

ken en *kennis over taal*. Het lezen is te verdelen in de technische vaardigheid van lezen en het leesbegrip. Bij schrijven gaat het over het schrijven van teksten (dus niet zozeer over het handschrift) en bij het spreken over jezelf kunnen uitdrukken in bijvoorbeeld een groeps-gesprek. De kennis over taal heeft met name te maken met spellingsregels, werkwoorden vervoegen en zinsontleding.

Natuurlijk bieden we de werkers deze onderdelen zoveel mogelijk in samenhang aan. Spellingsregels leer je makkelijker als je ze moet toepassen in een zelfgeschreven verhaal. Een (voor-) gelezen boek krijgt meer diepgang als je werkers erover laat praten in een groeps-gesprek.

Tot zover de technische achtergrond. In het vervolg van dit artikel willen we vooral ingaan op het domein *lezen*, alvorens we ingaan op *schrijven*. Veel mensen vinden het erg belangrijk dat kinderen boeken lezen. Maar als je ze vervolgens vraagt waarom, krijg je vaak de volgende antwoorden: ‘Je gaat er beter van spellen’, ‘Je krijgt er een grotere woordenschat van’ en ‘Je wordt beter in begrijpend lezen’. Dat zijn logische en terechte antwoorden, maar ze doen wat ons betreft geen recht aan het totaalplaatje. Want waarom is lezen nou écht zo lang belangrijk?

“Probeer naast leesboeken ook informatieve boeken, gedichten, prentenboeken, zoekboeken en strips aan te bieden.”

Het lezen van boeken opent werelden. Boeken laten de wereld om je heen zien en kunnen je leren wie je bent en wat je belangrijk vindt. Of ze laten je juist werelden zien die je nog niet kende en meningen waarmee je nog niet vertrouwd was.

Ook daardoor kom je meer over jezelf te weten. De meest onverwachte dingen in een boek kunnen je raken. Als lezer moet je daar dan soms even bij stilstaan: waarom heeft nou juist dát je geraakt? Schrijver Aidan Chambers stelde dat het lezen van een boek zonder er over te praten geen zin heeft. Door erover te praten leer je andere denkbeelden en meningen kennen en hoe jij en anderen zich hiertoe verhouden. Je leert hiermee om woorden te geven aan je gedachten en gevoelens.

Veel ouders vragen ons om tips: welke boeken moet mijn kind lezen? Welke boeken moet ik voorlezen? Allereerst zijn wij op school niet de enigen die bij het maken van deze keuzes kunnen helpen. Ook de lokale boekwinkel en bibliotheek zijn hier heel goed toe in staat. Daarnaast blijft het een kwestie van maatwerk. We twijfelen er niet aan dat er voor ieder kind een geschikt boek is, maar het kan best even zoeken zijn.

Wel kunnen we wat algemene tips geven. Probeer af te wisselen in soorten boeken. Probeer naast leesboeken ook informatieve boeken, gedichten, prentenboeken, zoekboeken en strips aan te bieden. Prentenboeken zijn er inmiddels ook voor elke leeftijd en er worden heel veel schitterende strips en graphic novels gemaakt. Daarnaast helpt het als je als ouder ook zélf leest op het moment dat je kind aan het lezen is. Probeer er voortaan zelf bij te gaan zitten met je eigen boek of krant. Tijdens het zelfstandig lezen in de groepen proberen wij dit op school ook steeds meer te doen en het geeft echt een andere focus. Verder kunnen we niet vaak genoeg benadrukken hoe belangrijk het is om te *blijven* voorlezen.

Het is wrang dat veel leestoetsen zijn geijkt op het snel en accuraat voorlezen van een tekst. Want als iets voorlezen minder leuk maakt zijn het wel die twee aspecten. Voorlezen wordt pas leuk als er wordt afgewisseld tussen langzaam en snel, hard en zacht en hoog en laag.

“Ouders raden hun kinderen vaak de klassiekers uit hun eigen jeugd aan. Probeer die dan wel af te wisselen met hedendaagse kinderboeken.”

“Het lezen van boeken opent werelden. Boeken laten de wereld om je heen zien en kunnen je leren wie je bent en wat je belangrijk vindt.”

“Het helpt als je als ouder ook zélf leest op het moment dat je kind aan het lezen is. Probeer er voortaan zelf bij te gaan zitten met je eigen boek of krant.”

Nu geeft het testen van snel en accuraat lezen veel inzicht in het technische leesniveau en kan het helpen bij het signaleren van dyslexie, maar er zou ook aandacht moeten zijn voor andere, meer aansprekende vormen van voorlezen. Een advies aan de ouders zou zijn om thuis vooral de leukere vormen van voorlezen toe te passen, in plaats van te focussen op snel en accuraat.

We horen ook vaak dat ouders de klassiekers uit hun eigen jeugd aanraden aan hun kinderen. Daar is uiteraard helemaal niets mis mee, maar probeer die wel af te wisselen met hedendaagse kinderboeken. Daarin worden veel actuele thema's besproken, die de kinderen kunnen helpen met het vinden van hun plek in de maatschappij.

Naast het lezen zijn we recent ook aan het uitproberen hoe we ons schrijfonderwijs een nieuwe impuls kunnen

geven. Schrijven maakt de drempel om boeken te lezen lager, omdat je bij het schrijven zelf je verhalen kunt bedenken. Het schrijven van teksten is een creatief proces dat je leert nadenken over de opbouw van een verhaal. Het is ook een vaardigheid die, zeker richting het voortgezet onderwijs, steeds vaker van je wordt gevraagd.

Met een kleine werkgroep van medewerkers zijn we hiermee dingen aan het uitproberen. Het is voor een medewerker altijd inspirerend om te zien hoe creatief onze werkers zijn. Een voorbeeld: een groepje werkers moest tien minuten iets schrijven over 'een rechter,' zonder dat daar verdere uitleg bij werd gegeven. Amper tien minuten later zijn er al een aantal totaal uiteenlopende verhalen ontstaan uit deze opdracht. Van fantasierijk en verhalend tot informatief ('Wat is een rechter?') of beschouwend ('Zou het iets voor mij zijn?'). Al deze invalshoeken waren ook weer een mooie aanleiding voor een groeps gesprek.

Er wordt in Nederland veel gezegd en geschreven over leesproblemen. Het is te eenvoudig om alleen maar te blijven roepen 'je moet lezen!' Op school richten we ons vooral op het leesplezier, om zo met elkaar van *moeten* lezen naar *willen* lezen te gaan.

Monique Osseweijer en
Maarten Elenbaas

Sophie Pluim

*De keuze voor een kinderboek begint met het bekijken van de kaft en eventuele illustraties aan de binnenkant. Hoe mooier die bevonden worden, hoe groter de kans dat een ouder of een kind het boek zal lenen of kopen. Maar hoe zorg je ervoor dat een kinderboek er aantrekkelijk uitziet? Voor deze WP-Krant over leesplezier spraken we Sophie Pluim, oud-werker van het VO en illustrator van vele kinderboeken, waaronder het alom geprezen *Mot en de Metaalvisser* en het aankomende kinderboekenweekgeschenk.*

WP

Ik woonde in Bilthoven en zat eerst op de Montessorischool en daarna op het VO van De Werkplaats. Ik heb daar nog één jaar in het oude gebouw gezeten. Dat vond ik fantastisch. Ik heb best veel 'WP Extra' gedaan: ik ging mee op Zenweekend, deed mee aan de musical en ik zat in de redactie van de schoolkrant. Verder heb ik heel veel plezier gehad bij tekenen en kunstgeschiedenis van Petra.

Na mijn vwo op De Werkplaats ben ik de HKU gaan doen. Binnen deze opleiding heb ik de richting *illustratie* gevolgd. Daar was helaas niet veel aandacht voor het illustreren van boeken. Het heeft na mijn opleiding nog wel een paar jaar gekost voordat ik daarmee verder kon. Dat ik tijdens mijn studie in een boekwinkel werkte (*de Bilthovense Boekhandel, red.*) heeft mij daar erg in geholpen. Ik kreeg daardoor al een beeld van hoe de

branche werkt. Daar zag ik al boeken die ik echt mooi vond en onthield door welke uitgeverers ze werden uitgegeven. In die tijd kwam ik erachter wat bij mij paste.

Ik begon met het maken van illustraties voor een dichter en voor een verhalenverteller. Ik deed mijn eerste ervaringen op met het illustreren van boeken en ik legde de eerste contacten met uitgeverers. Uiteindelijk kwam via via de opdracht voor het illustreren van een aantal klas-siekers uit de wereldliteratuur die voor young adults zijn hertaald. Na die eerste opdrachten ging het steeds meer vanzelf en inmiddels maak ik ook prentenboeken en peuterboeken.

Illustrator

Ik zie illustrator zijn echt als een ambacht. Daar kun je verschillende dingen mee doen. Nu maak ik vooral

boeken, maar misschien dat ik ooit ook aan games wil gaan werken. Voor nu zijn alleen boeken ook wel overzichtelijk en kan ik die wereld echt leren kennen. Ik vind het belangrijk om te weten wat er speelt: welke uitgeverers geven wat voor type boeken uit, wie zijn de belangrijke auteurs en recensenten? Ik werk nu voor tien uitgeverers en die doen allemaal wat anders.

Het is veel werk om nieuwe boeken bij te houden. Ik lees ze niet allemaal, maar ik vind het wel fijn om te weten wat al uitgegeven is, wat nog gaat verschijnen en wat hip is. Niet alleen in Nederland, maar ook in de rest van Europa en elders in de wereld. Daardoor heb ik nu niet zoveel ruimte in mijn hoofd om ook nog als illustrator een heel andere tak van de sport te beoefenen.

“Ik zie illustrator zijn echt als ambacht.”

Sophie Pluim, foto: Maan Limburg

Toen ik mijn eerste boek ging maken met Tiny Fisscher (*kinderboekenschrijver, red.*) zei zij tegen mij: 'Je moet helemaal niet kiezen voor één stijl, je moet alles doen wat je wilt!' Dat was voor het eerst dat ik dat hoorde. Daarvoor dacht ik

“Een sfeer neerzetten vind ik heel belangrijk. Als iemand een boek openslaat om te kijken of het iets is, dan heeft het blijkbaar een bepaalde aantrekkingskracht.”

namelijk dat ik één stijl moest kiezen, maar die kon ik maar niet vinden. Ik kon niet kiezen tussen horror en superzoet. Ik zag dat vroeger altijd als nadeel, maar sinds een tijdje zie ik pas dat het eigenlijk een groot voordeel is. Je moet per boek kijken: wat past hier bij?

Voor *Mot en de metaalvisser* bijvoorbeeld kreeg ik een eerste versie en de opdracht om een omslag, een schutblad en ongeveer 20 binnenwerkillustraties te maken. Bij welk gedeelte van het verhaal ik zo'n illustratie maak mag ik meestal zelf kiezen. Ik maak dan een paar proefjes: 'Hoe ziet Mot eruit?', 'Zou dit een vette stijl zijn?' Ik mocht ook nog een steunkleur kiezen en dat werd toen roestkleur. Er ontstaat dan een soort moodboard van hoe het eruit komt te zien.

Illustraties

Illustraties in een boek zijn voor mij vanzelfsprekend; ze hebben mij altijd al geboeid. Ik wist niet van jongs af aan al dat ik kinderboekenillustrator wilde worden, maar op een bepaalde manier ook weer wel. Ik heb heel veel vroege herinneringen aan de bibliotheek. Daar kies je toch een boek op z'n omslag en kan een illustratie de doorslag geven. Een kind heeft een bepaalde verwachting bij die illustratie. Een sfeer neerzetten in mijn illustraties vind ik heel belangrijk. Als iemand een boek openslaat om te kijken of het iets voor hem of haar is, dan heeft het blijkbaar een bepaalde aantrekkingskracht. Dat maakt het ook weer heel fragiel: je kunt er de plank mee mislaan, je kunt het boek er ook op afkeuren. Als een kind zegt 'Ik heb liever een boek zonder plaatjes, want dan kan ik mijn eigen fantasie gebruiken', dan begrijp ik dat ook heel goed. Ik zou bijna zeggen: een boek zou ook zonder plaatjes te krijgen moeten zijn. Ik vind het boeiend dat de laatste tijd boeken verschijnen die tussen graphic novel en leesboek in zitten. Ik las laatst toevallig iets terug van toen ik zeventien was en daar was de vraag 'Wat wil je later worden?' Ik heb toen opgeschreven dat ik prentenboeken wilde gaan maken voor volwassenen. Dat lijkt mij nog steeds leuk! Ik zie dat nog wel gebeuren.

Paul Koning, kind van De Werkplaats

Drukschrift

Kees Boeke vond dat het schrift dat de werkers op school leerden vooral duidelijk moest zijn, maar daarnaast 'een zekere artisticeit' moest bevorderen. Hij koos daarom voor *drukschrift*, gaf dat een schuine stand, maar liet de kinderen vrij in het schrift dat zij wilden toepassen. Het merendeel van de kinderen in die eerste WP-jaren koos voor dit drukschrift. Dat zij duidelijk leerden schrijven vond Kees ook nodig 'voor de verschillende verantwoordelijkheden voor de gemeenschap'. De werkers moesten de verslagen van de *Bespreking* (de werkersraad van die tijd) zelf maken, maar ook bijdragen aan het werkzaamhedenboek, het gedichtenboek, het dagboek, eigen gemaakte kinderboekjes en de brieven die namens alle werkers werden geschreven.¹ Ook het schrijfwerk voor *De Bij* (de werkerskrant gedurende vele jaren) werd door hen gedaan. Kees maakte de werkers zo niet alleen verantwoordelijk voor het reilen en zeilen van hun school, maar bevorderde ook hun creativiteit en schrijfvaardigheid. Zijn dochter Paula heeft in dit drukschrift veel stukjes geschreven, o.a. in de eerste Bijtjes.

Een onoplettende werker

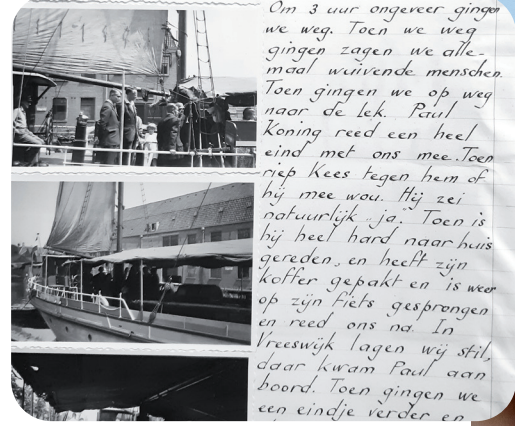
Ook Paul Koning ging dit drukschrift gebruiken toen hij op De Werkplaats kwam. Hij was door zijn moeder aangemeld, na in Utrecht zonder succes drie

lagere scholen gezeten te hebben. Hij komt op 17 juni 1929 als 13-jarige terecht in het nieuwe gebouw aan de Frans Halslaan. Hij zal waarschijnlijk opnieuw hebben leren schrijven en dan nu in drukschrift. Hij schreef daarmee in het dagboek van De Werkplaats op 2 september 1930. En in 1991 - toen hij 75 jaar oud was - schreef hij in dat handschrift de 'Bevindingen', de gefingeerde inhoudsopgave van zijn verzamelde werken, die als een schets van zijn leven gezien kan worden.

Ook op De Werkplaats was Paul vaak nog een onoplettende leerling, maar een enkele medewerker wist hem wel te inspireren. Ook zijn creatieve talent werd in die Werkplaatsjaren ontdekt en ontwikkeld. Nadat hij de middelbare school had afgerond, bleef hij nog een jaar aan De Werkplaats verbonden als 'helper tekenen en boetseren'.

Kalverliefde

Als 13-jarige zag hij een meisje op wie hij direct verliefd werd: Paula Boeke. Toen Paula in 1934 aan het eind van het schooljaar met een groep van 45 werkers onder leiding van Kees op 'Vaarkamp' naar Gent ging, slaagde Paul - die toen al geen werker meer was - er op het laatste moment in om mee te mogen. In Vreeswijk kwam hij aan boord. Paula heeft dit beschreven in 'dagboek Vaarkamp (13 juni 1934)'. Zij had toen nog geen bijzondere belangstelling

Paula Boeke in dagboek Vaarkamp 1934

voor Paul. In zijn ingesproken biografie² noemde hij het zelf een jarenlange 'kalverliefde', die uiteindelijk uitmondde in een wederzijdse verliefdheid en een huwelijk in 1939. Vier jaar daarvoor had Paul nog een grote fietstocht door

Heb je wel eens een spijkerkastje op je haren nakel gehad? Zeker nooit hè? Nou, ik kan je vertellen, dat het een beroerd gevoel is. Ik had juist dat bewuste kastje op de Venetianerbank gezet, omdat ik in een kist die er onder stond moest wezen. Ik zat te zoeken, toen plotseling een regen van spijkers op m'n arme lichaam kwam vallen. Vervolgens kwamen er wel tien spijker loadjes naar beneden en tot slot liet het heele kastje zich op vrij onzachte manieren op m'n rug en hoofd vallen, waar het liggen bleef. "O, Hinke, dat heb jij gedaan!" "Niet waar!" "Welles, ik zag het zelf!" Er volgde een hevig huist gesprek, terwijl we vord de heele middag moesten roepen en sorteerden.

Paul Koning in Vaarkamp 1934, uit boek Bart Boon

De Verzamelde Werken van Paul Koning omvatten de volgende delen:

Deel I De Duisternis.

Deel II Ochtend en ontwaken.

Deel III Bestaat er Leven voor de Dood?

Deel IV Polytheïsme en Monotheïsme.

Paul Koning, *Bevindingen*, uit boek Bart Boon

Engeland en Schotland gemaakt. Zijn eerste reisdoel was Schotland. Paula studeerde daar viool. Paul ontmoette er de Boekes en maakte samen met zijn toekomstige schoonvader en een zus van Paula een lange wandeltocht. Daarna fietste hij door naar Birmingham en verbleef daar een paar dagen bij de

Het portret dat Paul Koning in 1935 van Kees Boeke, zijn latere schoonvader, maakte

"In de borende blik en de gefronste wenkbrauwen is iets te voelen van het gezag dat deze man over Paul heeft gehad."

Cadbury's, de familie van Betty. Hij had daarmee zijn entree in de familie gemaakt.

Een verlengstuk van Kees Boeke

Ook Paul heeft in het dagboek van het Vaarkamp geschreven. Uit die fragmenten blijkt hoe Kees in zijn leven een belangrijke rol is gaan spelen. Kees wordt voor Paul - die een problematische relatie met zijn vader had - een geestelijk vader en wordt door hem gevormd. Als oefening in portrettekenen, met het oog op zijn toelatingsexamen voor de Rijksacademie voor Beeldende

Kunsten in Amsterdam, koos hij ervoor om een portret van Kees te maken. Dit zegt voldoende over zijn fascinatie voor de vader van zijn geliefde. 'In de borende blik en de gefronste wenkbrauwen is iets te voelen van het gezag dat deze man over Paul heeft gehad.'³

Paul en Paula kregen samen twee kinderen: Jeroen en Daniel⁴. Maar Paul nam niet de daarbij passende verantwoordelijkheid. Hij ging zijn eigen gang en Paula kreeg daar in 1944 genoeg van en ging met de kinderen terug naar haar ouders. Paula heeft het veel moeite gekost om over deze scheiding heen te komen, maar Paul had in de jaren daarna veel meer moeite om los te komen van zijn schoonvader dan van Paula. Hij was in dat huwelijk totaal niet zichzelf. Hij 'leefde volkomen als een verlengstuk van die Kees Boeke'. Hij was 'getrouwd met dat milieu en met Kees Boeke'. Door het einde van de relatie met Paula kwam Paul 'in een diepe crisis, die ook de redding van mijn leven is geweest'. Het losmaken van Kees heeft hij zelf beschreven als een verlate puberteit. Pas op zijn dertigste ging hij daarmee op zoek naar zijn eigen identiteit. Maar in dat proces heeft hij niet alles overboord gegooid wat een link had met Kees Boeke. Hij bleef houden van Bach en ook het antimilitarisme is hij uit eigen overtuiging trouw gebleven.⁵

¹ Informatie uit 'Kindergemeenschap', Kees Boeke, 1934, latere herdruk

² In 1994 heeft Paul Koning op tape negen uur lang ingesproken. Ik heb deze opnamen van Bart Boon gekregen en heb hier in dit artikel van gebruik gemaakt

³ Citaat uit Ik, Paul Koning, Bart Boon, 2023. Ook het merendeel van de rest van de informatie komt uit dit boek. De foto's in dit artikel komen grotendeels ook uit zijn boek.

⁴ Jeroen is fotograaf en schrijver geworden en Daniel was jarenlang fotograaf van de Volkskrant

⁵ Bovenstaande informatie en citaten komen uit de ingesproken tapes

Hoewel de relatie van Paul met Kees dus voor de eerste geen onverdeeld genoegen is geweest, vertelde hij dat hij 'geen hekel aan Kees Boeke had. Het was een geniale man. Die heeft me tenslotte de gelegenheid gegeven om me tegen hem af te zetten en mezelf te worden'.

Een volstrekt onverantwoordelijke losbol

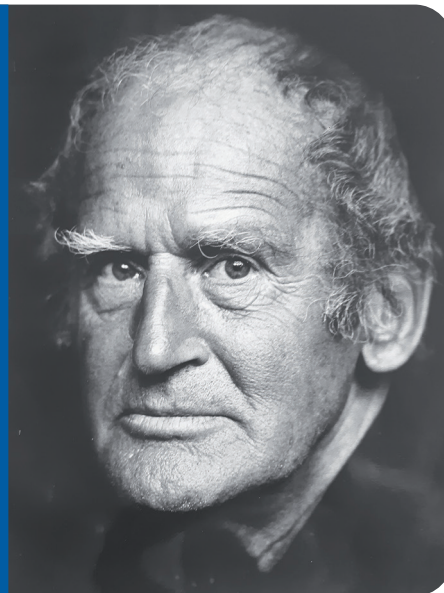
Paul is voor zijn zoons geen echte vader geweest. Zij zijn opgevoed door hun moeder en hebben hun jeugd op De Werkplaats en bij de familie Boeke doorgebracht. Na de scheiding van Paula werd er bij de Boekes 'niet veel over hem gesproken, maar als het gebeurde was het niet in goede zin', aldus zijn zoon Daniel. Paul werd gezien als een 'volstrekt onverantwoordelijke losbol'. Nadat er een tijd weinig contact was geweest, werd hij door de jaren heen 'steeds meer een oudere vriend' en vervolgens toch nog als 'mijn vader' gezien.

Bekende kunstwerken

Het zichzelf worden is daarna zeker als kunstenaar gelukt. Vanaf eind jaren '40 maakte Paul zijn beste werk. Vier van zijn beelden stonden op de eerste grote, naoorlogse openlucht tentoonstelling van beeldhouwkunst in Park Sonsbeek in Arnhem. Eén daarvan was het *Anti-oorlogsmonument*. Van het beeld *Bolgewas* was de eerste versie in beton te zien. Later is dat beeld in een bronzen versie in het Oosterpark in Amsterdam geplaatst. Ook in de volgende edities van 'Sonsbeek' werd zijn werk geëxposeerd. Door het succes van de tentoonstelling in Park Sonsbeek krijgt hij een beurs voor een kunstacademie in Parijs waar Osip Zadkine lesgeeft. Hij slaagt erin een ruimte te vinden waar naast zijn eigen atelier ook o.a. Appel en Corneille een atelier kunnen inrichten. In die tijd maakte hij het *Concentratiekampbeeld*, evenals het *Anti-oorlogsmonument* in gips en eveneens verloren gegaan. Na een jaar vertrekt hij alweer uit Parijs:

Paul Koning, portret door Jeroen Koning

“Dat Paul Koning niet in brede kring bekend is geworden, heeft waarschijnlijk te maken met een terughoudendheid in het aan de man brengen van zijn werk.”

Paula Boeke, portret door Daniel Koning

hij vindt een atelier in Amsterdam. Daar heeft hij een metershoge betonnen ruiterschool gemaakt, die sinds 1952 in de Keukenhof staat. Het is zijn bekendste werk; maar weinig mensen weten wie het gemaakt heeft.

Paul heeft de twee bronzen leeuwen gemaakt bij het Nederlands Carillon in Washington. Het nationale geschenk dat door Koningin Juliana in 1954 namens de Nederlandse bevolking aan de Amerikaanse bevolking is overhandigd, als dank voor de bevrijding en de economische hulp na de oorlog. In 1967 maakte Paul, naar aanleiding van televisiebeelden van slachtoffers van Napalm in Vietnam, het beeld *Klein monument van de beschaving*. Het kwam - evenals eerdere beelden - voort uit zijn engagement in de kunst. Het beeld werd vaak tentoongesteld bij activistische bijeenkomsten in het hele land.

Dat Paul Koning - ondanks het feit dat zijn werk op bekende plekken heeft gestaan en nog staat - toch niet in brede kring bekend is geworden, heeft waarschijnlijk te maken met de bij veel kunstenaars in die tijd aanwezige terughoudendheid in het aan de man brengen van zijn werk. Hij hield er ook van om alleen te zijn. Van 1960 tot aan zijn dood in 1998 woonde en werkte hij op een woonschip dat aan de monding van de Eem lag, bij

Bolgewas, Paul Koning, foto uit boek Bart Boon

Jachthaven 't Raboes. Hij leidde daar een teruggetrokken bestaan. Hij was altijd graag alleen, maar het werd mogelijk nog versterkt doordat vanaf eind zestiger jaren zijn werk onder invloed komt van de liefde voor een jongere vrouw, met wie het niet tot de door hem gehoopte relatie is gekomen. Zijn werk verandert in deze 'Joca-jaren'. Geen grote beelden meer, maar houtskooltekeningen en lithografieën.

Bronzen leeuwen Paul Koning bij Nederlands Carillon in Washington

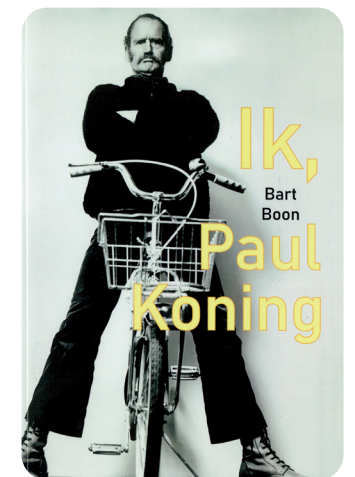
Ik, Paul Koning

Het bijzondere verhaal over het leven van Paul Koning is beschreven door Bart Boon in het boek *Ik, Paul Koning*. In het boek springt Boon met genegenheid voor de hoofdpersoon door het leven van Paul. Hij heeft hem ook gekend. Mijn belangstelling voor leven en vooral werk van Paul Koning is door dit boek gewekt, in het bijzonder voor zijn relatie met Kees Boeke en De Werkplaats.

Dit verhaal is nog niet eerder verteld en kleurt de geschiedenis van de Boekes en De Werkplaats weer verder in.

Jos Heuer
Oud-medewerker

“Op vrijdag 21 april gaf Bart Boon een boeiende boekpresentatie in de Bilthovense Boekhandel, waar *Ik, Paul Koning* sindsdien te verkrijgen is.”

Werk dan mee in De Werkplaats

Voor deze editie van *Werk dan mee in De Werkplaats* spreken we twee Rosemaries: Rosemarie Terberg, medewerker BO van groep 3/4 en Rosemarie van Herwaarden, medewerker Nederlands op het VO. We vroegen ze traditiegetrouw eerst hoe ze in het onderwijs terecht zijn gekomen.

Rosemarie Terberg: 'Na de havo wilde ik iets met kinderen doen, maar geen leerkracht worden, omdat ik dacht dat leerkrachten kinderen vertellen wat ze moeten doen. Dus koos ik pedagogiek om kinderen te kunnen helpen. Toen ik geen baan vond, deed ik vrijwilligerswerk in Zuid-Afrika. Daar ontmoette ik een vriendin die ook pedagogiek had gestudeerd. Terug in Nederland begon zij met de deeltijdpabo en ze zei dat die opleiding haar ook wel wat voor mij leek. Ik liep mee bij kleuters en besepte dat ik zelf de juf kon zijn die ik wilde zijn: speels én lief, de perfecte combinatie van mijn eigen favoriete juffen, Chantal en Irma. Ik bezocht later, toen ik al de pabo deed, mijn oude school en vertelde juf Chantal dat ze een inspiratiebron voor me was.'

Rosemarie van Herwaarden: 'Tijdens corona begon ik aan de 'educatieve module' om tweedegraads docent Nederlands te worden. Om eerlijk te zijn deed ik dat omdat ik een master religiewetenschappen volgde en niet het idee had dat ik daar snel een passende baan mee zou vinden. Daarnaast was ik het thuiszitten en achter een scherm aan mijn scriptie tikken helemaal zat en door corona zou ik bij elke nieuwe baan waarschijnlijk gewoon

thuis moeten werken. Ik wilde de optie openhouden om een wat 'beweeglijker' beroep te hebben mét baangarantie. Ik heb een jaar de hbo-lerarenopleiding Nederlands gedaan, dus ik wist door alle stages en lessen dat het onderwijs me wel lag.'

Hoe kwamen jullie op De Werkplaats terecht uiteindelijk?

Rosemarie Terberg: 'Tijdens mijn opleiding deed ik eerst stage op een jena-

planschool. Daarna belandde ik op een traditionele school, waar ik me niet prettig voelde. In groep 7 had ik een autoritaire juf en ik had moeite met haar aanpak. Gelukkig kon ik worden overgeplaatst naar De Werkplaats, waar ik Heidi ontmoette. Ze verwelkomde me met open armen en het voelde als een warm bad. Al snel kwam er een plek vrij in groep 3/4.'

Rosemarie van Herwaarden: 'Voor mijn stage bij de Educatieve Module werd

Rosemarie Terberg (bo)

Leeftijd: 31

Komt oorspronkelijk uit: IJsselstein

Woonplaats: Utrecht

Woonsituatie: Alleenwonend

Studie(s): Pedagogiek en de pabo

Quote: "Ik kan zelf de juf worden die ik wil zijn."

ik bij De Werkplaats ingedeeld, omdat het onderwijsbureau aan de hand van mijn interesses en ervaringen dacht dat ik daar wel zou passen. Ik had mijn kennismakingsgesprek met Eddie Mittendorff, en ik weet nog dat hij na ons gesprek zei: 'Ik denk dat je hier wel op je plek bent.' Dat iemand die je net kent dat tegen je zegt vond ik zo gek en persoonlijk destijds. Maar achteraf moet ik er wel om lachen. Het is gewoon typisch WP, denk ik.'

Het gesprek gaat verder over wat ze belangrijk vinden bij het lesgeven aan hun groepen en klassen.

Rosemarie Terberg: 'Ik ben trots op het feit dat ik een veilig en warm klimaat in mijn groep kan neerzetten, waar kinderen zichzelf durven te zijn. In 3/4 gaan we steeds meer spelenderwijs

werken en daar heb ik me ook altijd hard voor gemaakt. Zo werken we meer met hoeken, zoals een legohoek, zodat kinderen hun activiteiten meer kunnen afwisselen. De ene keer spelen ze er, de andere keer werken ze er aan een project. Ik ben ook erg bezig met de 3/4-tuin, daar hebben we nu bijvoorbeeld nieuwe wilgenhutjes.'

Rosemarie van Herwaarden: 'Ik ben er ook trots op dat ik als docent een veilige sfeer kan creëren. Je accepteert elkaar en fouten maken mag. Die twee regels staan bij mij nog net niet in de muur gebeiteld. Dat zorgde er denk ik ook voor dat ik de bruggers zover kreeg om voor elkaar, in een kring, zelfgeschreven raps op te voeren. Stoelen in een kring, gordijnen dicht, 'sicke' beat op en gaan. Dan ben ik er zo trots op dat ze dat gewoon durven te doen voor elkaar

en voor mij. Ik had dat op die leeftijd echt niet gedurfd.'
Tot slot spreken we over wat de twee medewerkers verder bezighoudt buiten hun werk op De Werkplaats.

Rosemarie Terberg: 'Naast school houd ik erg van reizen en het ontmoeten van andere mensen en culturen. Dat verbreedt echt je horizon en daardoor voel ik veel vrijheid. Van boven op een berg staan bijvoorbeeld, krijg je echt het gevoel dat je de hele wereld aan kan. Daarnaast hou ik ook veel van sporten, dat is wel een uitlaatklep voor mij. Het liefst gewoon 45 minuten alles geven. Ik doe vooral aan ro-cyclo' en (een zeer intensieve vorm van spinning, red.) en hardlopen en soms wielrennen, maar ik vind heel veel sporten leuk. Ook fiets ik elke dag, door weer en wind van Utrecht naar school op mijn normale fiets.'

Rosemarie van Herwaarden: 'Buiten school ben ik actief in de muziek. Ik zing bij het Illustre Ensemble, een jong gezelschap dat gepassioneerd is door oude muziek. Het is fascinerend om oude muziek te zingen en de tijdsgeschiedenis te ervaren. Ik heb veel verschillende optredens gehad, van een jazzsolo in Tivoli tot een dronkemannslied met mijn oude-muziekkorps in een biercafé. Tijdens de coronatijd heb ik mezelf viool leren spelen en ontdekte ik de prachtige wereld van vioolmuziek. Daarnaast ben ik een fervent lezer en geniet ik het liefst van een boek in de natuur.'

Op 23 juni treedt Rosemarie van Herwaarden met het Illustre Ensemble op in Culemborg en op 25 juni in Utrecht. Voor meer info, zie www.ensemble-illustre.nl.

Rosemarie van Herwaarden (vo)

Leeftijd: 27

Komt oorspronkelijk uit: Hardinxveld-Giessendam

Woonplaats: Utrecht

Woonsituatie: Alleenwonend

Studie(s): Nederlands, journalistiek en religiewetenschappen

Quote: "Ik liet brugklassers zelf-

geschreven raps opvoeren. Stoelen

in een kring, gordijnen dicht, 'sicke'

beat op en gaan."

in herinnering

Berend Teunissen

Berend Teunissen was een zeer betrokken rector, die als het maar enigszins kon op zijn school aanwezig was, als medewerker onder de andere medewerkers, als schoolmeester onder de kinderen. Je kon met hem een dolletje maken, maar hij liet zich niet dollen. Werkers zagen hem als een gezellige vriendelijke 'Beer', maar hadden ook ontzag voor hem. Hij kende hen bijna allemaal en wist ook nog veel over hen te vertellen. Zijn hart lag bij hen en bij het lesgeven. Dat was ook zijn drijfveer om jarenlang leiding aan de school te geven.

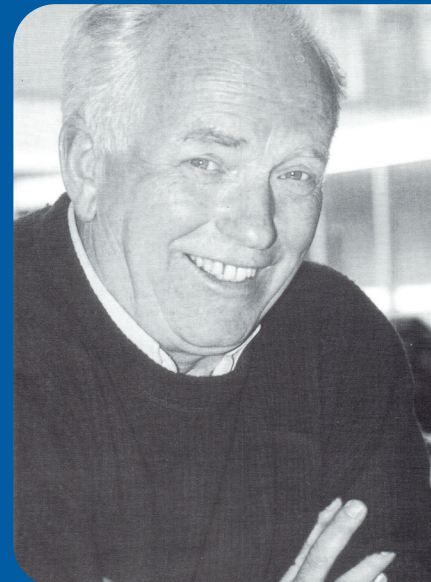
Werkplaats zich verder te laten ontwikkelen in de geest van haar oprichter, Kees Boeke.

Dit is het eerste stuk dat ik in de Werkplaatskrant schrijf dat niet meer door Berend gelezen wordt. Ik zal zijn interesse en zijn vaak direct geplaatste opmerking over een fout in de tekst missen. Zo heeft hij mij scherp gehouden en bleef ik toch altijd de jonge medewerker geschiedenis die door Berend aangenomen is.

Jos Heuer

Foto in Rondzeg, mei 1996

In 1962 begon Berend als medewerker wiskunde en al na zeven jaar werd hij - net als zijn voorganger en Kees Boeke - Algemeen Leider van zowel Kleuterleidstersopleiding, Basisschool als Voortgezet Onderwijs. In de daaropvolgende jaren heeft hij als schoolleider verschillende rolveranderingen doorgevoerd. Die gingen niet zonder slag of stoot, maar Berend wist ermee om te gaan. Dit kwam enerzijds doordat hij de kunst verstond om met de verandering mee te bewegen, maar anderzijds ook doordat hij sympathiek en betrouwbaar was en was van spulletjes, waardoor de persoonlijke relatie goed bleef. Zo heeft hij zijn eigen ideaal om als schoolleider 'bij voorkeur zelf wat meer op de achtergrond te blijven, om zo anderen ruimte te geven om op de voorgrond te treden' vorm weten te geven. De rector als 'primus inter pares' paste goed bij hem. Op deze manier schiep hij tot zijn afscheid in 1997 de voorwaarden om De

“Berend Teunissen was een zeer betrokken rector, die als het maar enigszins kon op zijn school aanwezig was, als medewerker onder de andere medewerkers, als schoolmeester onder de kinderen.”

vo

Levenslesjes voor het slapen gaan

Wie de WP-krant leest en al tot hier is gekomen, hoeft waarschijnlijk niet overtuigd te worden: lezen is leuk. Goede kans dat de lezer, net als ik, de eigen kinderen voorgelezen heeft of dat nog doet. Voorlezen is immers goed, weten wij. Inmiddels zijn mijn kinderen pubers. Voorlezen, 'dat hoeft écht niet meer, Papa!' Inmiddels weet ik ook dat voorlezen niet alleen over lezen gaat.

Wat een feest was het om elke avond met een boek, zittend op de rand van het kinderbed, 'waar zijn we gebleven?' te vragen. Om samen te herinneren, verder te lezen, en dan te bespreken wat we ervan vonden. Soms moest nóg een hoofdstuk voorgelezen worden en soms

vielen - voordat er een uit was - de oogjes al dicht. Van *Nijntje* naar *Ronja de roversdochter*; Van *Vos en Haas* naar *Eekhoorn en mier*. Met deze verhalen werden we groot, als kind en als ouder. Kleine levenslesjes en grote thema's werden zo samen besproken en verwerkt.

Onze meiden hebben zich in het lezen verschillend ontwikkeld. De een leest van jongs af aan met plezier en nieuwsgierigheid alles wat voorhanden is. De ander heeft vooral aangrijpende verhalen nodig om tot lezen te komen. Waarschijnlijk hebben wij als ouders met het voorlezen wel invloed gehad op het leesgedrag van onze meiden. Misschien startten wij met voorlezen

indertijd ook slechts vanuit het verstandige idee: samen lezen doet lezen.

Achteraf zie ik dat tijdens het voorlezen ook iets anders werd geoefend en voorgeleefd. Want hoewel het voorlezen met de puberteit is verdwenen, zijn de momenten voor het slapengaan gebleven. Op de rand van het bed wordt nu gekletst en gesproken. Over gedoe'tjes met klasgenoten, over verliefdheden, studiekeuzes en wat-al-niet-meer. Zo bleek samen *lezen* ook oefenen in samen *praten*.

Jeroen Croes
rector-bestuurder

Vos en Haas

“Soms moest nóg een hoofdstuk voorgelezen worden en soms vielen de oogjes al dicht voordat er een uit was.”

De verbeelding brengt je overal

Als ik opkijk over de rand van de roman die ik aan het lezen ben zie ik dertig werkers uit V5 voor mij, allemaal verdiept in hun boek. Ze lezen tijdens het wekelijkse leesuurkje uit het boek dat ze hebben gekozen voor hun leeslijst voor Nederlands. *Wil* van Jeroen Olyslaegers, over de grenzen van goed en kwaad in het Antwerpen van de Tweede Wereldoorlog, *Het gym* van Karin Amoetmoekrim, over de Surinaamse Sandra die vanuit een achterstandswijk dagelijks naar het bekakte gymnasium fietst en zich daar moet weten te redden te midden van haar bevoorrechte klasgenoten die allemaal hockeyen en de vakanties in het buitenland doorbrengen. Iemand leest in *Truus van Lier* van Jessica van Geel over de Utrechtse verzetsstrijdster die in 1943 de hoofdcommissaris van politie liquideerde en zelf werd verraden. Achter in de klas leest iemand *Wat ik van bloed weet* van Philip Huff, over een jongen die in een gewelddadig gezin opgroeit en probeert te ontsnappen aan het huiselijk geweld. Zelf lees ik *De beesten* van Gijs Wilbrink, over de kunstgeschiedenisstudente Isa die in Utrecht in het krakersmilieu terecht komt en over haar ooms uit de Achterhoek die zich bezighouden met stropen en andere illegale zaken.

De meeste V5'ers zijn echt even helemaal in de wereld van het boek terechtgekomen. Zonder moeite concentreren ze zich tot ik zeg dat het leesuurkje helaas weer voorbij is en iedereen opstaat voor een instructie wiskunde of een practicum in het bètalab. Natuurlijk

zijn er altijd werkers die hun boek niet bij zich hebben of die naar de bibliotheek willen voor een nieuw boek en dan veel te lang wegblijven. Er is een werker met voor zich een boek dat recht op tafel staat en waarachter ik twee handen zie die op het toetsenbord van een telefoon bezig zijn. Ik zie ook iemand die zogenaamd een digitaal boek leest, maar in de weerspiegeling van de ramen zie ik hem een potje schaak spelen.

Het is de kunst om ervoor te zorgen dat elke werker een boek kiest dat voor hem of haar echt interessant is. Ik wil dus altijd weten wat de persoonlijke interesses zijn van iemand, waarover iemand een profielwerkstuk gaat maken, welk scriptieonderwerp is gekozen voor geschiedenis, wat een eventuele vervolgstudie zal zijn en welke andere romans en non-fictieboeken iemand heeft gelezen. Meestal lukt het dan om

een roman te vinden die aansluit op deze belangstellingen. Vaak levert het lezen van fictie ook nog veel bruikbare kennis op voor al die andere schooltaken. Voor veel werkers is het lezen van een (dik) boek een lastige taak die niet vanzelf

gaat. De snelle wereld met de digitale content is een grote afleiding waartegen wij op school dagelijks een gevecht leveren. Waarom is dit gevecht nodig en moeten we ervoor zorgen dat onze werkers de tijd en concentratie kunnen opbrengen om zich echt te verdiepen in een boek?

Harde cijfers

De afgelopen jaren kun je geen krant open slaan of er staat wel een alarmerend artikel in over ontleding en de achteruitgang van de leesvaardigheid van jongeren. Op de lijst van 37 rijke OESO-landen scoren Nederlandse jongeren gemiddeld onder het gemiddelde en daarmee is de score het laagst sinds de eerste PISA-onderzoeken van begin deze eeuw. Bijna een kwart van alle vijftienjarigen leest niet op het niveau dat nodig is om goed te kunnen functioneren in de maatschappij. Nederlandse leerlingen scoren verge-

leken met leerlingen in 15 EU-landen significant lager in het evalueren van de kwaliteit en geloofwaardigheid van teksten en in het reflecteren op teksten. (PISA, 2018)

“Voor veel werkers is het lezen van een (dik) boek een lastige taak die niet vanzelf gaat.”

Verder heeft 7% van de Nederlandse basisschoolleerlingen en 14% van de middelbare scholieren een dyslexieverklaring, terwijl experts aangeven dat dit percentage rond de 0,5 tot 1,5% zou mogen liggen. Volgens hen zijn onder de grote groep met zo'n verklaring veel leerlingen die goed moeten kunnen leren lezen. (Leesmonitor, Stichting Lezen)

Slechts 37% van de leerlingen voelt zich erg betrokken bij het leesonderwijs op school, terwijl dit internationaal 60% is. Opvallend is dat zo'n 82% van de kinderen op de basisschool lezen buiten school leuk tot zeer leuk vindt en van de middelbare scholieren is dit 51%. (De leesmotivatie van Nederlandse kinderen en jongeren, Stichting Lezen)

Al die cijfers doen je duizelen, maar één ding is zeker: we moeten ervoor zorgen dat met plezier lezen weer een grote plek krijgt op school.

In de les Nederlands

Op De Werkplaats kiezen we bij Nederlands dan ook steeds vaker voor samen een roman lezen, stillezen, voorlezen en bij een bepaald thema naast zakelijke teksten ook literaire teksten lezen. Dit vraagt om goede literaire boeken die we gelukkig in onze schoolbibliotheek hebben staan en die we kunnen aanschaffen als we actuele

titels onder de aandacht willen brengen. Ook moeten onze werkers de rust en tijd krijgen om de teksten te lezen en er iets mee te doen. Vandaar dat we in de meeste klassen een wekelijks leesuur hebben bij Nederlands. Voor het zogenaamde zakelijke lezen hebben we in de vwo-bovenbouw readers gemaakt met daarin artikelen uit opiniebladen en fragmenten uit romans bij thema's als liefde, de kloof in de samenleving, dierenethiek, de multiculturele samenleving, kunstmatige intelligentie en digitale bubbels. Samen lezen en bespreken we de teksten en vervolgens maakt iedereen een korte, wekelijkse schrijfo opdracht in de vorm van een aanklacht, een brief, een gedicht, een betoog of een essay. Je gedachten en ideeën goed kunnen verwoorden is een hele kunst en dit gaat niet vanzelf. Helaas zien we dat het voor veel werkers steeds moeilijker is geworden om een goedlopend verhaal op papier te zetten. Helder formuleren en zinnen maken zonder taalfouten vraagt om veel oefening en kritisch kunnen lezen. Bij korte, creatieve schrijfo opdrachten zie je het plezier toenemen om met taal bezig te zijn. In V5 hebben we onlangs voor de vijfde keer meegedaan met de essaywedstrijd van de Radboud Universiteit en veel werkers zeggen plezier te hebben beleefd aan het schrijven van zo'n persoonlijke, opiniërende tekst.

Is het nog wel nodig om zelf goed te kunnen schrijven? Met ChatGPT heb je immers binnen een fractie van seconden een boekverslag, een betoog of zelfs een heel werkstuk geproduceerd. We zijn er in de klas mee aan de slag gegaan en zagen dat de verhalen die door de Chabot zijn geproduceerd heel statisch zijn en dat ze vaak saai zijn om te lezen. We hebben er zelf dialogen, beeldspraak en stijlfiguren als ironie in aangebracht. Ook is het lastig bij zake-

lijke teksten de betrouwbaarheid van de stukken te beoordelen. Welke bronnen zijn geraadpleegd en is er geen sprake van nepnieuws of desinformatie? De belangrijkste vragen die we bespraken luidden: hoe belangrijk vind je het om zelf na te denken en om zelf ergens kennis van te hebben om vervolgens zelf een mening te kunnen vormen?

Lezen en het brein

Dat je moet lezen om kennis te vergaren en vragen te kunnen beantwoorden is onvermijdelijk en evident. Lezen is echter nog zoveel meer. Klinisch neuropsycholoog, hersenwetenschapper en specialist op het gebied van leren en de ontplooiing van het brein, Jelle Jolles, heeft voor *Succesverhaal. Ontdek Het nieuwe lezen* (Blink, 2020) tien redenen gegeven waarom verhalen brandstof zijn voor het brein.

1. Lezen ontwikkelt de taalvaardigheid.
2. Lezen ontwikkelt het denken en verbeelden.
3. Lezen verschaft prikkels aan het hongerige brein.
4. Lezen geeft kennis en inzichten.
5. Lezen traint de concentratie.
6. Lezen ontwikkelt het zelfinzicht.
7. Lezen leert over de ander.
8. Lezen leert over mogelijke consequenties.
9. Lezen geeft inzicht in normen, regels en gebruiken.
10. Lezen ondersteunt de identiteitsontwikkeling.

Het belangrijkste is misschien nog wel dat mensen van nature nieuwsgierig zijn en dat verhalen prikkelen en de nieuwsgierigheid voeden. De juiste boeken lezen leidt tot leesplezier en dit leidt tot meer lezen en een grotere leesvaardigheid. Beter kunnen lezen zorgt er weer voor dat het lezen leuker wordt en zo versterkt de activiteit van

“Het belangrijkste is misschien nog wel dat mensen van nature nieuwsgierig zijn en dat verhalen prikkelen en de nieuwsgierigheid voeden.”

het lezen het lezen zelf. We moeten op school weer meer gaan ‘lezen om het lezen’. Dit komt de werkers ten goede en zal ook effect hebben op het leren bij alle andere vakken dan de talen. De woordenschat die van groot belang is bij het leren, kan bij een kwartier ‘vrij’ lezen per dag (1 miljoen woorden per jaar) worden uitgebreid met gemiddeld zo’n 1000 nieuwe woorden.

Wat kunnen en moeten we doen?

Gelukkig hebben we op onze scholen twee prachtige bibliotheken met kwalitatief goede boekencollecties. Het zijn plekken waar werkers gemakkelijk naartoe kunnen gaan en waar ze advies kunnen krijgen en boeken kunnen lenen en lezen. We moeten ervoor zorgen dat alle werkers dagelijks een half uur ‘vrij lezen’, zowel op school als thuis. De medewerkers die kunnen helpen met het advies geven over boeken, die kunnen voorlezen en samen kunnen lezen in de klas en de ouders die thuis het lezen ook kunnen stimuleren en voordoen zijn van onschatbare waarde.

Het lezen van papieren boeken is belangrijk en moet worden aangemoedigd. Het tekstbegrip vanaf een scherm is significant minder dan vanaf papier, zelfs bij teksten zonder hyperlinks. Bij lezen onder tijdsdruk is het effect nog groter. De verklaring ligt erin dat we digitale media met snelle interacties en directe

beloningen veelvuldig gebruiken en dat hierdoor mensen op schermen cognitief uitdagende taken uit de weg gaan. Door wetenschappers wordt dit de shallow-wing-hypothese genoemd (oppervakkigheidshypothese). (Delgado, *Educational Research Review*, 2018) Begrijpend lezen, waarvoor constante aandacht nodig is, is zo’n uitdagende taak.

Ten slotte moeten we ervoor zorgen dat er rust is en tijd om je in een boek te verdiepen. De school heeft hier een belangrijke verantwoordelijkheid in, omdat onze werkers nu eenmaal veel tijd doorbrengen op school en er veel moeten kunnen leren. De rust, die er niet vanzelfsprekend is met de constante aandacht voor telefoontjes met sociale media, moeten we op school ook weer meer gaan creëren. Het is toch verontwaardigend te weten dat het werkgeheugen honderd procent vol zit door het constant bezigzijn met sociale media en dat leren hierdoor eigenlijk onmogelijk wordt gemaakt? De kennis die werkers moeten opdoen in de lessen komt niet in het langetermijngeheugen terecht door de voortdurende overladenheid van dit werkgeheugen. Mijn idee is dan ook dat we de telefoon de school uit verbannen en weer tijd hebben voor echt lezen en leren. Laten we hierover met elkaar het (echte, niet-digitale) gesprek aangaan en ervoor zorgen dat we weer echt gaan lezen.

Ida Gerhardt, dichteres en oud-medewerker van De Werkplaats schreef in 1979 een ode aan het lezen:

Onvervreembaar

Dit wordt ons niet ontnomen: lezen, en ademloos het blad omslaan, ver van de dagelijksheid vandaan. Die lezen mogen eenzaam wezen.

Zij waren het van kinds af aan.

Hen wenkt een wereld waar de groten, de tijdelozen voortbestaan. Tot wie wij kleinen mogen gaan, de enigen die ons nooit verstoten.

Marian Kleverkamp
Medewerker Nederlands team 7
(vwo/gymnasium 5 en 6)

“De rust, die er niet vanzelfsprekend is met de constante aandacht voor telefoontjes met sociale media, moeten we op school ook weer meer gaan creëren.”

Boek voor Nederlands

Op de laatste dag voor de meivakantie treffen we Anne Hemmer en Steven Stavast op een zonovergoten medewerkerterras van het VO. Ze kijken breed glimlachend en gebiologeerd naar het scherm van Stevens telefoon. Hij heeft zojuist van regisseur en editor Bram een ruwe montage van hun nieuwste boek-trailer ontvangen en die stemt duidelijk tot tevredenheid.

‘Dit wordt de video bij het boek *De bloedzomer* van 1997 van Daniëlle Bakhuis’ legt Steven uit. ‘Ik had nooit gedacht dat een jeugdhorrortoek - want dat is het eigenlijk - me zó zou inspireren tot het maken van een spannende film.’ En inderdaad, spannend is de film, zo

mogen we zelf vaststellen. Je ziet Steven in het donker over een verlaten landweggetje voor een auto uit rennen onderwiel schichtig achteromkijkend en in puntige, pakkende zinnen de kijker het verhaal insleurend. De goede montage en de spannende muziek doen de rest. ‘We waren samen een paar dagen in Frankrijk. Dat was perfect, want die omgeving was precies waar het boek en dus ook de film om vroegen.’

We nemen met z’n drieën plaats aan een van de houten picknicktafels en beginnen bij het begin. Wie zijn Steven en Anne en hoe is *Boek voor Nederlands*, hun gezamenlijke boektrailerproject, ontstaan?

Anne Hemmer is sinds een aantal jaren werkzaam als medewerker Nederlands, vooral in team 4 (klas 1 en 2 H/V/gymnasium). Steven Stavast geeft eveneens Nederlands en is ongeveer in dezelfde periode op onze school terechtgekomen. Hij geeft voornamelijk les in team 1 (klas 1 en 2 M/H).

Al snel na zijn eerste ervaringen in het onderwijs ontdekte Steven hoe groot het leesprobleem bij de schoolgaande jeugd daadwerkelijk is. Steven: ‘Het was nog erger dan ik dacht. Ik nam een brugklas mee naar de bibliotheek en riep: ‘Kies maar een boek uit!’ En toen viel het stil. Ze blokkeerden gewoon! Ik wist dat ik leerlingen fictieboeken wilde laten lezen, niet alleen omdat dat leuk is, maar ook omdat ze dan uiteindelijk beter worden in *begrijpend* lezen. Maar welke boeken moeten ze dan lezen? Hoe moeten ze kiezen? Wie of wat kan ze daarbij helpen? Toen ontstond denk ik al het idee om video’s te gaan maken.’

Anne: ‘Bij de vwo- en gymnasiumklassen bleek het op zich nog wel mee te vallen met de weerstand tegen het lezen. Maar ik merkte wel al snel dat het me leuk leek om naast het lesgeven creatief en artistiek bezig te zijn.’

Steven: ‘Niet lang na dat pijnlijke moment met die brugklassers bij de schoolbibliotheek maakte ik met mijn vrouw een filmpje over een jeugdboek. Daar kreeg ik zoveel positieve reacties op dat ik besloot om ermee verder te gaan. Het was een boek-

Steven en Anne

vlog, maar wel met een twist. Ik wilde per se niet voorlezen uit het boek, maar laten zien wat erin gebeurt door middel van spel. Mijn acteerachtergrond kwam daarbij goed van pas. Ik kan het principe 'show, don't tell' letterlijk toepassen. Ik vertel én doe.'

Anne: 'Een voorbeeld: we hebben een video gemaakt bij het boek *Latino King* van Bibi Dumon Tak. In de video zie je Steven in de huid van de drugsdealer uit het boek kruipen. Je ziet 'm alles doen wat de hoofdpersoon uit het boek ook doet. Vandaar dat we de video's ook als hybride beschouwen: een perfecte mix van filmtrailer en boekvlog. We hebben twee doelen gesteld. In de eerste plaats moeten de video's informatief zijn en daarnaast moeten ze de sfeer van het boek zo goed mogelijk overbrengen. Als beide doelen zijn behaald, hebben we de kijkers hopelijk zo enthousiast gemaakt dat ze het boek ook echt willen lezen. En hoé leuk is het als je video's maakt die je zelf kunt gebruiken in je lessen en waar de werkers enthousiast van worden! Ze zeuren er zelfs om.'

Als Anne en Steven het over 'we' hebben, doelen ze daarmee niet alleen op zichzelf. *Boek voor Nederlands* heeft een derde medewerker in de persoon van Bram de Goeij, die alle video's regisseert en monteert en dus voor de twee WP'ers onmisbaar is.

Steven: 'Aan het einde van vorig schooljaar hadden we inmiddels aardig wat video's gemaakt die behoorlijk goed aansloegen bij de kijkers. We hebben elkaar toen aangekeken en gevraagd: 'Gaan we hiermee door?' Gaan we hier veel tijd in blijven steken? En alle drie zeiden we 'Ja!' Niet lang daarna hebben we een stichting opgericht genaamd *Boek voor Nederlands*. We dachten: 'Dit is serieus! Het zal tijd gaan kosten en geld, maar we zullen op zoek gaan naar de middelen om alles te bekostigen.'

Anne: 'Dat is nu voornamelijk mijn rol. Ik zoek contact met allerlei organisaties, niet alleen om ons bereik te vergroten, maar ook om te zorgen dat er geld binnenkomt om de video's te kunnen blijven maken. Ontlezing leeft ontzettend in de samenleving en staat hoog op de politieke agenda. We hopen dus dat we onze video's in de toekomst kunnen financieren. Stichting Lezen heeft ons inmiddels een innovatiebudget beschikbaar gesteld en Fonds 21 heeft interesse getoond. Daarnaast hebben we sinds kort een ANBI-status, wat betekent dat we officieel een Algemeen Nut Beogende Instelling zijn. Dat maakt het voor donateurs fiscaal aantrekkelijk om ons te steunen.'

Steven: 'Hoe groter onze naamsbekendheid, hoe eerder fondsen gaan investeren, zodat wij uiteindelijk uit de kosten kunnen komen.'

Still uit de boektrailer bij het boek *67 seconden* van schrijver Jason Reynolds

Anne: 'Vandaar dat we op dit moment heel erg bezig zijn met het vergroten van onze naamsbekendheid.'

Steven: 'We willen dat op alle boeken die in de video's centraal staan QR-codes komen te staan die naar onze video's leiden. Ook moeten er posters komen te hangen in openbare bibliotheken en in schoolmediatheken.'

"Ik nam een brugklas mee naar de bibliotheek en riep: 'Kies maar een boek uit!' En toen viel het stil. Ze blokkeerden gewoon!"

"Hoé leuk is het als je video's maakt die je zelf kunt gebruiken in je lessen en waar de werkers enthousiast van worden! Ze zeuren er zelfs om."

Anne: 'We willen een promotiepakketje maken en naar zoveel mogelijk scholen sturen. Daarnaast zoeken we aansluiting bij bestaande leescampagnes en makers van lesmethoden voor het schoolvak Nederlands, zodat die hun lesstof kunnen verrijken met onze video's.'

Terug naar die video's. Hoe ontstaan ze eigenlijk?

Still uit de boektrailer bij het boek *Hack* van schrijver Mirjam Mous

Steven: 'Meestal heb ik bij het lezen van een boek al ideeën en schrijf ik al een tekst waarin ik verwoord wat ik erover wil zeggen. Daarna schrijf ik in samenspraak met Bram een script. Het bedenken van een goede locatie is erg belangrijk. Vervolgens hebben we twee hele draaidagen nodig voor het filmwerk op die locatie en daarna is Bram nog wel een tijdje bezig met de montage. Je kunt je voorstellen dat er dus behoorlijk wat tijd gaat zitten in een filmpje dat uiteindelijk slechts twee minuten duurt.'

Is het eigenlijk wel te combineren, het werk voor *Boek voor Nederlands* en het lesgeven?

Anne: 'We hebben het behoorlijk druk met de stichting. Steven en ik werken niet fulltime, maar dat zou ook lastig worden, aangezien we beiden iedere week één werkdag reserveren voor *Boek voor Nederlands*.'

Wat willen Anne en Steven uiteindelijk bereiken met *Boek voor Nederlands*? Wat is hun droom?

Anne: 'Mijn ultieme doel is dat *Boek voor Nederlands* dé boekendatabank voor leerlingen tussen de 12 en 15 wordt. Een databank die niet alleen maar uit Young Adult-boeken bestaat, maar waar eigenlijk alle onderbouwliteratuur in opgenomen is.'

Steven: 'Het lijkt mij heel mooi als je op een gegeven moment weet dat een boek

Still uit de boektrailer bij het boek *Latino King* van schrijver Bibi Dumon Tak

dat bij *Boek voor Nederlands* aan bod is gekomen ook echt een goed boek is. Dat we als het ware een keurmerk zijn. Het is zelfs een belofte die ik aan de kijker doe in de introvideo op onze website: als ik van een boek denk dat niet alleen ik, maar ook anderen het heel tof zullen vinden, maak ik er een video over.'

Boek voor Nederlands is te vinden op www.boekvoornederlands.nl en op YouTube.

Steven Stavast won eind vorig kalenderjaar een eervolle vermelding bij de Media- en Onderwijsprijs 2022 van Beeld en Geluid. <https://beeldengeluid.nl/onderwijs/media-onderwijs-prijs-2022>

Workshop Creatief schrijven/ Creative Writing

Zomaar een woensdagmiddag in april. Het is even na 13.00 uur en de meeste werkers van het VO verlaten de school en gaan naar huis. De meeste werkers, maar niet allemaal! Een aantal van hen wil het komende uurtje in het havo 4-instructielokaal aan 'De Overkant' voor geen goud missen. Daar volgen ze sinds een tijdje wekelijks de workshop Creatief schrijven/Creative Writing, gegeven door medewerkers Jolijn Klein Kranenbarg (Nederlands, havo bovenbouw) en Lesley Goes (Engels, havo bovenbouw). De WP-Krant mag vandaag aanschrijven en meedoen. Kom maar op!

Het thema van vandaag is het verhaal-aspect 'tijd'. Als je als beginnend schrijver gaat experimenteren met 'tijd' gaan er hele werelden open, zo blijkt al snel uit de enthousiasmerende uitleg van Lesley. We leren dat er een verschil is tussen de 'vertelde tijd', de tijd die in het verhaal verstrijkt, en de 'verteltijd', uitgedrukt in het aantal pagina's waarop een bepaald deel van een verhaal aan bod komt, of in het aantal minuten/uren/dagen dat je erover doet om een bepaald deel te lezen.

Als Lesley vervolgens het begrip 'historische tijd' uitlegt – het verleden, het heden of de toekomst waarin een verhaal zich afspeelt – veert een aantal workshopdeelnemers zichtbaar op. De een vanwege een fascinatie voor alles wat met geschiedenis te maken heeft, de ander vanwege een liefde voor science-fiction en aanverwante genres. Er lijkt voor elk wat wils, in het schrijversvak.

Lesley vervolgt: 'Er kán heel veel, maar het hoeft natuurlijk niet. Iets in een bepaalde tijd plaatsen levert namelijk ook obstakels op.'

Welke obstakels dat zijn zullen we bij de opdracht aan het eind van deze workshop nog wel ervaren. Maar zover is het nog niet. Lesley geeft eerst nog een aantal prachtige, aansprekende voorbeelden uit haar eigen vakgebied, het Engels. Sommige oude verhalen zijn in bloemrijke, poëtische taal geschreven. *Beowulf* is daar een heel oud (vroegmiddeleeuws) voorbeeld van, maar ook in de huidige tijd durven schrijvers zo'n dichtelijke vorm aan, bijvoorbeeld bij de recente comic-reeks *Attica*. Taalgebruik kan het verschil maken en doet er dus toe, bij het schrijven van een historisch verhaal.

Op dit punt neemt Jolijn het over. We moeten onze ogen dichtdoen en luisteren naar haar voordracht van een passage uit het geweldige boek *De ommegang*, van

Lesley Goes, medewerker Engels

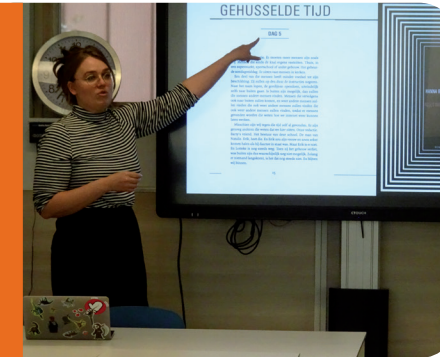
Jan van Aken. In de voorgelezen passage roept de schrijver op allerlei manieren de sfeer van de middeleeuwen op en je merkt meteen dat die manieren werken: je waant je inderdaad in een andere tijd en dit komt doordat de schrijver precies weet met welke stilistische middelen (zintuigelijke beschrijvingen) hij dit in het hoofd van de lezer voor elkaar krijgt.

Lesley neemt ons mee langs een aantal andere interessante voorbeelden van tijdsspel in de moderne letterkunde. Er blijkt een trend te zijn waarbij klassieke literaire werken met moderne genres vermengd worden. Zo kan een beroemde, vroeg negentiende-eeuwse roman zomaar ineens opduiken als horrorfilm: *Pride and Prejudice and zombies*.

Lesley en Jolijn sluiten het theoriegedeelte af met een van de meest uitdagende vormen van spelen met tijd: non-lineair vertellen. Je kunt een verhaal een klein beetje verknippen, maar Hanna Bervoets (in *Alles wat er was*

“Als je als beginnend schrijver gaat experimenteren met ‘tijd’ gaan er hele werelden open.”

“Je kunt een verhaal een klein beetje verknippen, maar Hanna Bervoets ging daarin bij haar boek *Alles wat er was* wel érg ver.”

Jolijn Klein Kranenbarg, medewerker Nederlands

krijgt de lezer een totaal door elkaar gehusseld dagboek voorgeschoteld, met als gevolg dat hij de raarste heen-en-weer-bokkensprongen maakt in de tijd) en de filmklassieker *Groundhog Day* (de held beleeft telkens dezelfde dag opnieuw; inmiddels – de film stamt uit 1994 – lijkt zo'n tijdslus-verhaal een compleet genre op zich te zijn geworden) gingen daarin wel erg ver. En zijn dus fascinerende voorbeelden!

'Pas op met tijdreizen in je verhalen verwerken, want het gaat vaak mis en dan klopt er niks meer van', waarschuwt Lesley ons nog, voordat we zelf aan het werk gezet worden. 'Zelfs bij Harry Potter klopt het niet.'

En nu mogen we het zelf gaan proberen. Een van de mogelijke scenario's die we kunnen gaan uitwerken is het volgende: transporteer jezelf een jaar of 45 de toekomst in. Je bent een jaar of zestig en zit gezellig met je kleinkinderen te kletsen. Hoe zou je dan over de huidige tijd, bijvoorbeeld over de coronaperiode, vertellen?

Een van de deelnemers, Taco Klerk uit V3, leest zijn verhaal na afloop van de workshop voor. Het slaat aan bij de toehoorders, zowel bij de werkers als

de medewerkers. Op de een of andere manier is het de schrijver gelukt om allerlei elementen uit de huidige tijd op geestige wijze in zijn verhaal te verwerken. Na afloop vragen we hem of we het verhaal bij dit artikel mogen plaatsen en dat mag, gelukkig. (zie kadertekst)

De middag zit erop. Geïnspireerd en behoorlijk 'aan' verlaten we het instructielokaal, met een hoofd vol mogelijke verhalen met daarin (on-)mogelijke tijdssprongen en -lussen.

Hieronder lees je het verhaal dat Taco Klerk tijdens de workshop Creatief schrijven/Creative Writing schreef en aan de aanwezigen voordroeg.

'Dus, kleinkinderen. Ik hoorde dat jullie een project moesten maken voor school.'

'Ja opa, we moeten een soort van, uh, verslag maken over een bepaalde crisis in jaren '20. Er waren duizenden crisissen in de jaren '20. De Oekraïne-oorlog, de inflatie, de zombie-uitbraak, de dagen van waanzin, de instag van de DW-meteoor. We hebben uiteindelijk voor de coronacrisis gekozen.'

'Ah, daar begon de ellende mee, kinderen. Het begon in China toen een schubdier onder het DNA van een vleermuis kwam en vervolgens

werd opgegeten ergens in de stad Wuhan. Toen was China trouwens nog communistisch en niet techno-fascistisch. Hoe dan ook, dit zorgde voor de opkomst van een heel nieuw virus dat we naar een toen populair biermerk vernoemden. Vanuit het oude China verspreidde het zich alle kanten op, tot uiteindelijk een man in Noord-Brabant als eerste in Nederlands besmet raakte.'

'Opa, dat mag je niet meer zeggen!!'

'Wat?!'

'Het M-woord. Dat is genderonvriendelijk.'

'Oh ja. Tuurlijk. Hoe dan ook. Vanaf dat moment werd de zorg, die toen nog grotendeels uit mensen bestond en niet uit robots, ongelooflijk overbelast. We moesten onze handen wassen met alcohol - dat toen nog gewoon legaal was en niet gedoogd werd - en we mochten geen handen meer schudden.'

'Handen schudden?'

'Je houdt elkaars handen vast en schudt.'

'Is dat niet ongelooflijk onhygiënisch?'

'Toen niet, tijdens de crisis wel. Mondkapjes werden ook verplicht en er kwam een enorme mark voor omdat een paar flapdrollen in de Tweede Kamer valse exemplaren hadden gekocht. In totaal waren er in de jaren '20 vijf coronagolven. De eerst en tweede waren het zwaarste en veel landen gingen in lockdown, waaronder ons land. Daarna waren de derde en vierde golf vrij rustig en even erg als de griep en toen kwam er nieuwe variant en de vijfde golf was een waar bloedbad.'

'Ok, we hadden alleen nog de vraag welke organisatie toen aan de macht was, verder hebben we alle informatie die we nodig hadden.'

'De organisatie die aan de macht in was in die tijd? Dat moet TikTok zijn geweest.'

Poëzieproject leerjaar 1

In de derde periode hebben alle brugklaswerkers in het kader van het poëzieproject gedichten geschreven. Elke week probeerden ze een andere dichtvorm uit, bijvoorbeeld een sonnet, haiku, limerick, rap of vrij gedicht. We behandelden onder andere de kracht van beeldspraak, goed terug te zien in het gedicht van Cas (zie kader).

In de tussenweek werd het project afgesloten met een poëziedag, waarop de werkers een workshop spoken word kregen van Jürgen Gario of Sjaan

Flikweert. Ook maakten ze een poster van hun favoriete gedicht. De dag werd in ieder onderbouwteam afgesloten met een poetryslam, waarbij iedereen een gedicht mocht voordragen. De sfeer was geweldig. In team 4 was vooral het gedicht van Timo (zie kader) populair. Tijdens zijn voordracht werd enthousiast met de vingers geknipt, in de wereld van spoken word dé manier om je waardering te laten blijken.

Anne Hemmer
Medewerker Nederlands

Gedicht 'Frumpje glurimotrica milokatotisch' door Timo Winkelman uit 1G

Frumpje glurimotrica milokatotish

Frumpje glurimotrica milokatotish
Mriebvel-oronilo

Koli minoproto vrasomi
Uytrenimulo cailoma
Knibblure fliskorimo

Hojoli munertyicus
Kunritromalopla kalominofroble
Sembloritus minoratus frorish klaronitis

“Tijdens Timo’s voordracht werd enthousiast met de vingers geknipt, in de wereld van spoken word dé manier om je waardering te laten blijken.”

Gedicht 'Gevangen in een pot', geschreven door Cas Wittich uit G1A

De oud-werker: Boban Braspenning

Salonsocialist

Als ik mensen vertel over mijn middelbareschooltijd op 'De Werkplaats', dan vragen ze verbaasd of ik praktijkonderwijs gevolgd heb. Dat krijg je met zo'n naam. Maar gezien mijn bevoorrechte, kakkineuze voorkomen vinden ze dat toch moeilijk te geloven. Als ik zou zeggen dat ik op het 'Groenhorst College' zat, hadden ze ironisch genoeg waarschijnlijk minder raar opgekeken. Want laten we wel wezen, dat klinkt toch een stuk chiquer dan 'De Werkplaats'. Laat staan 'de WP'.

Nee, alleen al de naam zorgt voor opgetrokken wenkbrauwen. En dan heb ik het nog niet eens over het schoolsysteem. Mijn vriendin krijgt het er kriebelig van. 'Die enge sekte, waar jullie al bloemblaadjes gooïend het landgoed oprennen, en na een schoolhoofd-kussende binnenkomst de dag beginnen met het volkslied?'

Toegegeven, De Werkplaats zou niet misstaan als draailocatie voor een communistische propagandafilm (althans, vroeger; nu zou het beter in een FVD-filmpje passen). Maar tóch moet ik haar dan even corrigeren.

'We gooïden geen bloemblaadjes, we dansten met linten. We gaven geen kus, we gaven een hand. We zongen geen volkslied, we zongen het schoollied', waarna ik haar laat schrikken door het hardop voor te zingen - inclusief debiele klapjes.

Een diepe zucht.

'Dus alle leerlingen moesten elke dag, tussen half negen en drie, verplicht op school blijven?'

- Ja.

'Ook als je geen les had?'

- Ja.

'Moest je dan de hele dag met de docent in het lokaal zitten?!'

Nu is het mijn beurt om te zuchten.

'Ten eerste we zaten niet in een klas, we zaten in een domein. Ten tweede, we heetten geen leerlingen, we heetten werkers. Ten derde, de medewerkers, niét de docenten, hadden geen presentielijst, ze lieten ons scannen... en liepen surveillance.'

'Dat is geen school, Boban.

Dat is een totalitaire staat.'

- Gemeenschap.

Toegegeven, het dogma zit er nog flink in. En vanuit het perspectief van een buitenstaander klinkt het als een organisatie waar Xi Jinping zijn vingers bij zou aflikken. Ware het niet dat het eerder een zootje ongeregeld was dan een strak georganiseerde organisatie. Een gezellig zootje, dat dan weer wel. Een vrijplek voor jonge creatievelingen, met een flinke lap grond waar je alles op kunt doen wat je hartje begeert. Van theatermaken, muziek spelen tot ravotten in de bosrand. Maar bovenal een school die 'ieder kind helpt te worden wat het is'. Een salonsocialist, in mijn geval.

Want mijn linkse leventje was nergens zo luxe als op De Werkplaats. Ik ben er naar het evenbeeld van Kees Boeke gevormd, zou je kunnen zeggen. Kees, de man die nooit chocola had kunnen maken van zijn puur pacifistische, haast anti-kapitalistische ambities, zonder

"Die enge sekte, waar jullie al bloemblaadjes gooïend het landgoed oprennen, en na een schoolhoofdkussende binnenkomst de dag beginnen met het volkslied?"

Betty en de Cadbury Factory. Zo had ik als cabaretier natuurlijk nooit op eenzelfde manier méér kansengelijkheid kunnen verkondigen als ik niet eerst zelf al mijn privileges op deze school had kunnen uitspelen. Om later te beseffen hoe bijzonder dat eigenlijk was.

Dit realiseerde ik me toen ik tijdens de reünie na tien jaar weer eens het terrein op fietste. Want wat is De Werkplaats toch prachtig. Een salon die ik elke socialist zou gunnen. Laat anderen maar fronsen, ik blijf het vol trots zeggen: 'Ja, ik zat op De Werkplaats!'

Over Boban

Boban Benjamin Braspenning (28) is oud-werker en studeerde Bestuurskunde en Filosofie aan de Universiteit Utrecht. Tijdens zijn studententijd schreef hij een kinderboek over banken en een lied over studieschuld dat viraal ging op Dumpert. Na zijn afstuderen won hij het Groninger Studenten Cabaret Festival en was hij te zien bij De Slimste Mens. Nu is hij cabaretier en bestormt de theaters met 'boompje,beestje', een cabaret-

programma over woningnood. Boban speelt 'boompje, beestje' op alle plekken waar je geen huis kunt krijgen. Precies: door hééél het land. Dus kom kijken, scoor een ticket en ga huilend (van het lachen) weer naar huis! (als je dat hebt).

Website: www.bobanbraspenning.nl

Instagram: [@bobanbras](https://www.instagram.com/bobanbras)

Linkedin: [boban benjamin braspenning](https://www.linkedin.com/in/bobanbenjaminbraspenning)

Facebook: [boban benjamin braspenning](https://www.facebook.com/bobanbenjaminbraspenning)

"Bovenal een school die 'ieder kind helpt te worden wat het is'. Een salonsocialist, in mijn geval."

Appels van onze boom

Taal, licht van ons bewustzijn, stemvork van ons geweten, bron van humor, vermogen om elkaar waar je met je handen niet kan komen met woorden aan te raken, vermogen om te zingen, om te bidden, om te zeggen wat ons op het hart ligt, om afscheid te nemen. Taalgebruik en menszijn zijn hecht verbonden.

Taal leer je van mensen en ook van boeken, thuis en op school. En met de tijd veranderen mensen en verandert de taal. Boeken verdwijnen en woorden verslijten. Wie gebruikt nog de woorden murw, veinzen, versmaden? De nieuwste Dikke van Dale heeft er evenwel 1000 Engelse woorden bijgekregen. De nieuwste technische verworvenheden vragen om nieuwe uitdrukkingen en maken tegelijk de beheersing van oude vaardigheden als lezen en schrijven minder noodzakelijk. Lezen en schrijven verleren heeft iets weg van een evolutionair proces, zoals het verlies van vleugels wanneer de noodzaak om te kunnen vliegen vervalt. Is dat erg?

Ja, als de stroom uitvalt en ja, ook als de stroom niet uitvalt. Want waar moet het heen met onze samenleving als de nieuwe generaties de taal missen om hun gevoelsleven te verwoorden en menen dat de geschiedenis met hen begint? Wat mag je verwachten van een democratie als het *demos* haar informatie krijgt van Twitter en TikTok?

Wat gebeurt er met de mens als hij zelf geen woorden meer heeft om zich uit te drukken? Moet een mens kunnen lezen en schrijven om 'gelukkig' te zijn?

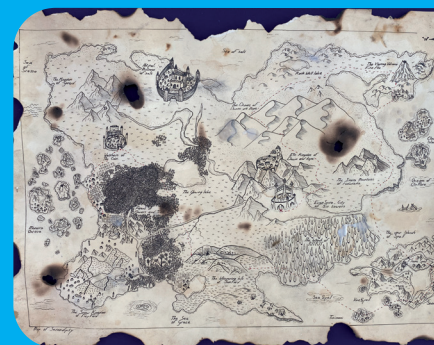
Een paar tegenstemmen:

'Met mij kun je lezen en schrijven. Jij weet wat ik wil en ik weet wat jij wil. Wij zijn zo vertrouwd als broekzak en vestzak, begrijp je?'

Heb het lef eens de ondernemer die zichzelf zo karakteriseert niet te begrijpen! Zijn rappe tong begunstigt zijn zaken, zijn zelfvertrouwen put uit een rijke woordenschat, maar of hij veel leest?

'De vrouw die mijn leven bepaalde kon lezen noch schrijven. En toch, opgegroeid als ze was op de geschroeiende akkers van Andalusië had het leven geen geheimen voor haar. En ook voor anderen was ze als een boek, altijd opengeslagen op de juiste bladzij.'

Wat ze tegen mij zei? Ze zei: wacht maar, wat voor jou is komt vanzelf naar je toe.'

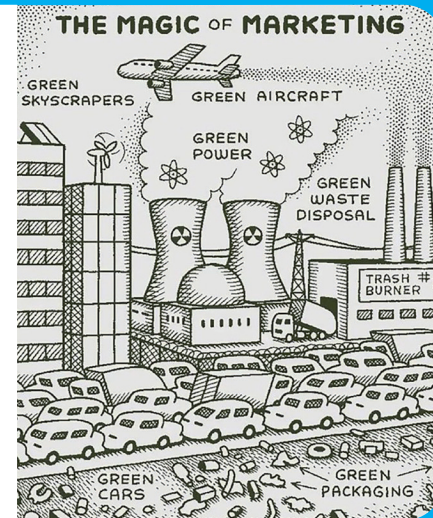
Aldus een belezen man, arts, op de drempel van zijn midlife crisis.

Taalvaardigheid is zeker niet voorbehouden aan lezers alleen. Maar wie leest, vergroot zijn voorstellingsvermogen. Lezen is reizen met je verbeelding. Wie veel leest, maakt veel reizen. Maar wie games speelt maakt ook veel reizen, heel bijzondere zelfs. En dan: waarom moet een mens veel reizen? Is één boek goed lezen niet net zo leerzaam? Kan je ook een boek lezen van het scherm? En kan je voor de lezers van de nieuwe tijd van een boek niet beter een *experience* maken?

'Voor je digitaal gaat, moet je leren lezen en leren schrijven', zeggen wij, leraren. Je moet leren dat teksten *geconstrueerd* worden en dat het doel van een tekst samenhangt met de informatie die je in de tekst geeft of weglaat. Teksten bestuderen en zelf teksten schrijven leren je dat. Een tekst is het verhaal van een mens met een bedoeling. Als

“Maar wie leest, vergroot zijn voorstellingsvermogen. Lezen is reizen met je verbeelding. Wie veel leest, maakt veel reizen.”

“Hebben de neoliberale waarden waarmee onze kinderen opgroeien boeken nodig?”

je dat doorziet, mag je alles lezen, van alle media. Vanzelfsprekend is één boek goed lezen ook prima, net zo prima als elke dag pasta eten. En natuurlijk, een boek lezen kan van een scherm en ongetwijfeld kun je ook games maken van boeken, maar laten we voorkomen dat kinderen nog voor ze Aap Noot Mies kunnen lezen zoet zitten te zijn achter hun *Peppa Pig* en *PAW Patrol*. Hun verbeelding wordt gevormd en ingekleurd. Hun fantasie wordt ontworpen door 'moet-kunnen-geweld', hun geweten krijgt bloedeloze clichés als voorbeeld, woorden leren ze van robotstemmen.

En de stem van de doelgroep zelf? Ik spreek met een werker die bekendstaat als een 'binge-lezer.' Hij las Harry Potter. Hij las Tolkien. Hij leest nu vooral zogenaamde Engelstalige *BookTok*-lectuur. Hij vindt Nederlandse boeken stom. *'Die boeken lees ik omdat het moet. Jullie willen ons dingen leren over racisme of gender of zo. Jullie denken dat mensen van lezen betere mensen worden maar wees eerlijk, dat klopt echt niet. De nazi's*

lazen toch ook boeken. En bij geschiedenis hebben we geleerd dat de beulen van de Franse guillotine geïnspireerd werden door filosofen van de Verlichting. En dan nog, je wilt het vast niet horen: maar waarom moeten we überhaupt nog boeken lezen als de wereld gewoon keihard naar de klote gaat? Dat klinkt nu alsof ik jou dat

“Wedden dat veel medewerkers ook liever gamen dan boeken lezen? Jullie zijn ons voorbeeld. Wij zijn jullie kinderen. Wij zijn de appels van jullie boom.”

verwijt maar wat ik wil zeggen is: probeer ons niet te maken zoals jullie zelf niet zijn want wat lezen jullie zelf eigenlijk? Wedden dat veel medewerkers ook liever gamen dan boeken lezen? Jullie zijn ons voorbeeld. Wij zijn jullie kinderen. Wij zijn de appels van jullie boom.'

Een onduidelijk glimlachje is mijn deel. Willen we onze kinderen beter maken dan we zelf zijn? Hebben de neoliberale waarden waarmee onze kinderen opgroeien boeken nodig? Krijgen we met de ontleding van onze jongeren soms een 'kl[ob]oekje van eigen deeg'? Misschien zijn 'de ziel en de psyche' een construct van de vroegere eeuwen en hebben we de taal daarvoor in de nieuwe tijd niet meer nodig. De mens is misschien wel minder mens dan we hoopten.

Jij leest tenminste, zeg ik. Jij denkt zelf na. Jij bent het beste bewijs waarom lezen goed voor een mens is. Word maar leraar. Of schrijver. Of allebei.

Marijn Backer

